

SZÍNEK A VALÓSÁGBAN, SZÍNNEVEK A NYELVBEN

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA

1. Bevezetés

A történelem folyamán a színek mindig is fontos szerepet töltek be az emberek életében, hiszen hamarabb léteztek, mint az írásbeliség. Alkalmasak voltak információ közvetítésére, színüzenetek küldésére, gyógyításra és természetesen a környezet díszítésére is. Jelenleg a különböző nyelvekben ezek közül a szerepek közül az első két funkciót színnevek is betölthetik. Nemcsak megnevezik a valóságban létező színeket, hanem azokat számos más jelentés kifejezésére is alkalmassá teszik, szókincsünket ez által is gazdagítják. A színnevek kutatása iránt az elmúlt években jelentős mértékben megnőtt az érdeklődés.

2018-ban jelent meg egy 17 tanulmányt tartalmazó kötet *A színek és a színnevek világa* címmel a Tinta Kiadó gondozásában, dr. Székely Gábor szerkesztésében.¹ 2019 januárjában pedig az ELTE és a Kodolányi János Főiskola közösen rendezte meg a *Színnevek a különböző nyelvekben és kultúrákban* című konferenciát, amelyen kimondottan csak a színekkel és a színnevekkel kapcsolatos előadások hangzottak el, és amelyek önálló kötet formájában szintén a Tinta Kiadó gondozásában látnak majd napvilágot. Jelen tanulmány célja, hogy felkeltse az érdeklődést a színek és a színnevek további tanulmányozása iránt; tisztázza, mit jelentenek a témakörhöz kapcsolódó és leggyakrabban használt fogalmak, azaz mi a szín, az alapszín, a színnév, az alapszínnév, és hogy ezzel a színes témával köszöntse dr. Illésné dr. Kovács Mária dékán asszonyt 60. születésnapja alkalmából, s kiszínezzék azokat a perceket, amelyeket Dékán Asszony jelen sorok olvasásával fog eltölteni.

Témaválasztásomat az is indokolja, hogy a színneveket elemző szakirodalomban a szerzők nem minden esetben használják következetesen a szín, a színnév, az alapszín, az alapszínnév, illetve az árnyalatnév terminusokat. A továbbiakban ezek magyarázatára is kísérletet teszek.

2. Színek a valóságban

Közérzetünket, hangulatunkat jelentős mértékben befolyásolja, hogy színes világban élünk. El sem tudjuk képzelni, mennyire unalmas lenne a Földön az élet, ha környezetünkben mindent csak feketében és fehérben, esetleg még szürkében látnánk. Mivel hozzászoktunk, a hétköznapi embereként talán nem is tudjuk kellőképpen értékelni, milyen hatalmas kincset jelent számunkra, hogy színesnek látott környezetben élhetünk.

„*A szín: élet. Színek nélkül halott lenne a világ*” – írja Johannes Itten (1888–1967) svájci festő és művészpédagógus, a Bauhaus egyik első tanára *A színek művészete* című könyvében.² Metaforákkal, ellentéppárral és hasonlattal fejezi ki, hogy az emberiség számára a színek az életet, a létezést jelentik. A színt mint egyik fogalmi tartományt egy másikkal, az étellel azonosítja, majd így folytatja: „*Színek nélkül halott lenne a világ.*”

---

¹ SZÉKEY 2018.

² ITTEN 1997, 10.

Azaz színek nélkül nem lenne élet a Földön sem a természet élővilága, sem az emberiség számára. Majd az idézet így folytatódik: „*Őszeszmék a színek, a kezdettől fogva való színtelen fénynek és ellentétpárjának, a színtelen sötétségnek a gyermekei. Mint láng a fényt, úgy hozza létre a fény a színeket. A színek a fény gyermekei, a fény pedig a színek anyja. A fény, a világnak ez az ősjelensége a világ szellemét és eleven lelkét nyilatkoztatja ki a színekben.*”³

Itten őszeszméknek nevezi a színeket, amelyek a fényből származnak, és korábban léteztek, mint az írásbeliség. Az ősjelenségek világában érezzük magunkat, abban a korszakban, amely a színtelen fény és a színtelen sötétség birodalma volt. Jól tudjuk, számunkra az akromatikus vagy színtelen jelző azt jelenti, hogy valaminek nincs színe. Jelen esetben azonban két ellentétes, színtelen színről van szó. Az egyik a fehér, a fény tulajdonságára és ezzel a nappalokra, a világosságra, míg a másik, a fekete, a színtelen sötétségre, az éjszákra utal.

A 21. század embere számára részben a természet, részben pedig az ember által alkotott mesterséges környezet biztosítja a színeket, amelyek nemcsak szebbé varázsolják az életet, hanem erőt és energiát is adnak. Itten szavait idézve: „*Sugárzó erők a színek, energiák, amelyek – akár van, akár nincs tudomásunk róla – vagy pozitív vagy negatív hatással vannak ránk.*”⁴ A színek hatásai nemcsak optikai, hanem pszichikai és szimbolikus vonatkozásban is érvényesülnek.

A természet színei közül ezek a következők: az ég és a tenger kékje, a fű és a fák lombkoronájának zöldje, a hó fehér, a korom fekete, a föld barna színe, a piros mint az érett gyümölcs, a vörös mint a vér és a tűz színe, a sárga mint a napfény, a lila pedig mint az ibolya színe. Az ember által létrehozott környezet színei között előkelő helyet foglal el a figyelemkeltő vörös, a jelzőlámpa és a vásárlásra csalogató reklámok színe, a veszélyre figyelmeztető sárga és a környezet védelmének szimbóluma, a zöld. Egyes színek pozitív, mások negatív asszociációkat keltenek. A fekete nemcsak a gyászt idézi fel bennünk, hanem az engedély nélkül végzett munkát és a szabálytalanságokat, a csalást is, a fehér a tisztaságot, az ártatlanságot és a színtiszta lelkiismeretet. A piros a véradást, a vörös a tűz lángjait, a zöld a természet ébredését, a kék az autistákkal való együttérzést, a sárga a napfényt, a narancssárga a buddhista szerzetesek öltözékét, a lila a bűnbánatot és az adventi várakozást, a rózsaszín a mellrák elleni küzdelmet, a barna a föld, a gesztenye vagy éppen a csokoládé színét, míg a szürke az unalmas hétköznapokat juttatja eszünkbe.

A gyümölcsök és zöldségfélék színe alapján azok vitamintartalmára következtethetünk. A piros színűeknek magas az antioxidáns tartalmuk, a zöld szín jelentős magnéziumtartalomról tanúskodik. A sárga színű zöldségfélék és gyümölcsök pedig A-vitaminban gazdagok.

A koronavírus támadása idején kitüntetett szerepet kapott a piros és a vörös: egyrészt a veszélyre való figyelmeztetés kifejezőjeként, másrészt a figyelemkeltés eszközeként kaptak szerepet. A járvány kitörésekor vörös zóna névvel illették Olaszországnak a koronavírus által leginkább sújtott területét. Magyarországon a bejáratú ajtókra kifüggesztett piros lapnak pedig az volt az üzenete, hogy a lakásban járványügyi megfigyelés alatt álló személy tartózkodik. 2020. március 27-én vörösbe borultak a napilapok első oldalai, ahol vörös háttérben jelent meg a felhívás fehér betűkkel: *Tartsunk össze: MARADJON OTTHON! Az Észak-Magyarország* nevű helyi lapban a járvány kezdetétől fogva vörös keretben, fehér alapon vörös betűkkel hívták fel a figyelmet az interneten is követhető, a járvánnyal kapcsolatos, folyamatosan frissülő, hiteles információkra. A *Miskolci Napló* rendkívüli kiadá-

³ ITTEN 1997, 10.

⁴ ITTEN 1997, 14.

sában is kulcsfontosságú szerephez jutott a vörös. Ezzel a színnel emelték ki a járvánnyal kapcsolatos írások címét.

3. A szín fogalma és jellemzői

Órákon át tudnánk beszélni a különböző színekről anélkül, hogy meghatároznánk, mi is a szín, és hogyan jön létre. Megfigyelhetjük, hogy a színekkel kapcsolatban másképpen fogalmazznak a művészek, a költők és az írók, és másképpen a természettudósok. Az utca embere viszont a számára legegyszerűbb és leginkább érthető magyarázatot igényli.

A szín nem egy tárgy, amit meg tudunk tapintani vagy kézbe tudunk venni, hanem a valóságban létező tárgyak és jelenségek tulajdonsága, azok egyik jellemzője, megkülönböztető jegye. Jean-Gabriel Causse *A színek hatalma* című könyvét azzal a megdöbbentő kijelentéssel kezdi, hogy „a szín nem létezik”, illetve „csak azért létezik, mert nézzük”.⁵ A szín egy érzet, amelyet agyunk dekódol. A színek látásához fényre van szükség, amely az elektromágneses sugárzásnak egy olyan hullámhossztartománya, amelyet szemünk érzékelni képes. Hogyan lehetséges ez? Ha nem létezik szín, akkor miért látjuk színesnek a világot? Miért foglalkozunk környezetünk színeivel? Az alábbiakban ezekre a kérdésekre kívánjuk megadni a választ.

A színek mibenlétére vonatkozóan az interneten pillanatok alatt számos magyarázatot találunk. Az egyik a szín lényegét *hétköznapi* értelemben fogalmazza meg, környezetünk tárgyainak látással érzékelhető tulajdonságának nevezi, amelyet olyan fogalmakkal jellemezhetünk, mint a vörös vagy a sárga. A színek létrejöttéhez fényre van szükség, amely nem más, mint szemmel érzékelhető elektromágneses sugárzás. A tárgyak a rájuk eső fényt vagy elnyelik, vagy visszaverik. Az ember pedig a visszaverődő fényt – adott hullámhossztartományban – színeként érzékeli. *Tudományos* magyarázat szerint a szín a megfigyelőben keletkező, színlátással érzékelhető fiziológiai érzet, amelyet hullámhosszától függően a látható fény kelt. A Naptól érkező fényt fehér fénynek nevezzük, amely tulajdonképp nem is egyszínű, hanem – mint ahogy a prizmával végzett kísérletről majd kiderül – inkább a színek összessége. A színek a fény hullámhosszától függően változnak, azaz a fény hullámhosszának változásával együtt változik az észlelt szín (vörös, vöröses narancs, narancssárga, sárga stb.), az idegrendszerben képződött észlelet. A látható fény hullámhossza kb. 380 és 760 nm közé esik. Ebben benne van a teljes, látható színspektrum.⁶

4. A színekkel kapcsolatos kutatások története

Ha a színekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre részletesebb választ akarunk kapni, akkor időben az ókorig kell visszamenni. Már akkor is foglalkoztatta a gondolkodó embereket, hogy mi a szín, hogyan jön létre, és mire lehet felhasználni.

Arisztotelész (i. e. 384–i. e. 322) óta tudjuk, hogy a körülöttünk lévő színes világ felvidít, és öröm forrása lehet. Tudósként és a nyugati kultúra egyik legnagyobb gondolkodójaként az ókor legátfogóbb színelméletét dolgozta ki és hagyta örökségül az utókor számára. A színt, amely a reneszánsz korában jelent meg önálló vizsgálati témaként, számos más tudós is kutatta. A tudományos és művészeti kérdések szintetizálására a reneszánsz kor kiemelkedő személyisége, az itáliai polihisztor és minden idők legműveltebb embere, Leonardo da Vinci (1450–1515) vállalkozott. Foglalkozott például a fény és a színek keverésé-

⁵ CAUSSE 2016, 15.

⁶ Szín. *Wikipédia, a szabad enciklopédia*. Internet: hu.wikipedia.org (Letöltés: 2020. 07. 15.)

vel, a fény terjedésével, a sötétség és a világosság átmeneteivel, és leírta a szivárvány keletkezését is. Azt, hogy az eső utáni égbolton szivárvány csak akkor keletkezik, ha a Nap már a horizont közelében van, „*valamint tekintetünk 42°-ra tekint. Egy külső ív is körülveheti 51°-on. A vörös színek mindig a külső íven, a kékes színek mindig az ív belső oldalán vannak*”.⁷

Szintén a szivárvány színei ihlették Isaac Newton (1643–1727) angol fizikust, matematikust, csillagászt és filozófust, továbbá a német költőóriást, Johann Wolfgang von Goethét (1749–1832) is. Descartes kutatásaira alapozva Newton a színt mint optikai jelenséget vizsgálta, és felfedezte, hogy a fény különböző hullámhosszúságú sugarak összessége. Ha útjába prizmat állítunk, a prizma megtöri a sugarak útját, és láthatóvá válik a teljes színek, a szivárvány hat vagy hét színe a vöröstől az ibolyáig (vörös, narancs, sárga, zöld, kék, ibolya és az indigó). A prizma a fényt hat olyan színre bontja, amelyek egymástól markánsan elkülöníthetők. Newton mégis hét színt különböztet meg, Causse szerint önhatalmúlag. Közismert tény, hogy Newton nemcsak fizikus, matematikus, csillagász, filozófus és alkimista volt, hanem numerológus is. Annak alapján, hogy Isten hét nap alatt teremtette a világot, és hogy hét bolygóról, hét zenei hangjegyről beszélünk, Newton álláspontja szerint a színek között is a hetes szám teremthet harmóniát. Ezért önhatalmúlag „rehabilitálta” az indigót, a kék egyik árnyalatát mint a szivárvány hetedik színét.⁸

Newton azt látta bizonyítottnak, hogy a fehér fényben minden érzékelhető szín megtalálható, mert a fehér mindent visszaver, míg a fekete minden sugarat elnyel. Azaz a tárgyak színe a visszavert fénysugaraktól függ. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy a falevél például azért zöld, mert minden hullámhosszat elnyel, kivéve a zöldet, azt visszaveri. Azonban zöld hullámhosszban szegény fényforrás esetén a levél nem sokat tud visszaverni, ezért nem lesz szép zöld a színe.

Goethe szintén a fény és a színek természetét kutatta, de ő a prizmat a szeme elé, a világosság, az ég kékje és a sötét ablakkeret találkozási pontjához tartotta. Ekkor pillantotta meg a színek csodálatos világát, és kapott választ arra a kérdésre, mi szükséges ahhoz, hogy környezetünket színesnek lássuk. A látvány, amely elé tárult, nem Newton elméletét igazolta. Goethe azt tapasztalta, hogy „*a színek előállításához nemcsak fény, hanem sötétség is szükséges: a színek a fény és a sötétség találkozásakor keletkeznek*”.⁹ A világosság és a sötétség egymást feltételezik és éltetik. Álláspontja szerint a környező valóság érzékeléséhez és a különböző tárgyak felismeréséhez mindkettő szükséges.

Newton és Goethe kísérletei abban különböznek, hogy Newton a prizmával végzett kísérletét kívülálló szemlélőként figyelte meg, míg Goethe saját kísérletének résztvevője volt. Newton a fény elemzésével foglalkozott, Goethe pedig a színek eredetét és hatását vizsgálta. Goethe a színek hatására tett megállapításaival azt bizonyította, hogy a színek befolyásolják hangulatunkat és érzelmeinket, ezáltal „*tetteket és cselekedeteket*” hajtanak végre.¹⁰ A színek természetével kapcsolatos felfedezéseire joggal lehetett büszke.

Az ókorban kezdődő és napjainkban is tartó, a színekkel kapcsolatos kísérletek, megfigyelések és tapasztalatok azt sugallják, hogy a színeknek hatalmuk van felettünk. Ahhoz, hogy jótékony hatásukat és az általuk nyújtott lehetőségeket saját magunk javára tudjuk fordítani, szükség van arra, hogy minél több ismeretet szerezzünk róluk.

⁷ HUFF 2012.

⁸ CAUSSE 2016.

⁹ Idézi SZELÉNYI 2012, 16.

¹⁰ SZELÉNYI 2012, 16–19.

5. A színek egyik lehetséges csoportosítása

A színekkel kapcsolatban fontos leszögezni, hogy azok a valóságban léteznek, és a különböző tárgyak színtulajdonságaként jelennek meg. A szintanban elsősorban *alapszíneket* és *másodlagos* vagy kiegészítő, azaz *komplementer* színeket, ezeken kívül *harmadlagos* színeket különböztetünk meg. Alapszíneknek vagy elsődleges színeknek nevezzük azokat, amelyek más színekből nem keverhetők ki. Viszont ezekből kikeverhetők a másodlagos színek, például a kékből és a vörösből a lila. A festészet alapszíne a sárga, a vörös és a kék. A három alapszín összessége fekete színt eredményez. Az *alapszín* szónak egyébként más jelentései is vannak. Utalhat a színek hét látható színe közül valamelyikre, de jelentheti az eredeti felület színét, amelyre más színeket visznek fel. Alapszínek nevezzük a tárgyakon, anyagokon megjelenő legnagyobb területű színt is. Egy női ruha például lehet sárga alapszínen (inkább azt mondjuk, hogy sárga alapon) tarka mintás. A *másodlagos* színek két alapszín kombinációjából jönnek létre, a vörös és a sárga keverékéből a narancssárga, a sárga és a kék keverékéből a zöld, míg a kékből és a vörösből a lila. A *harmadlagos* színek a másodlagos színek keverékeiből állnak össze, és ezek már nem is színek, hanem színárnyalatok, pl. kékeszöld, pirosas-lila. (Az árnyalatokat a nyelvben szóösszetétellel fejezzük ki, az elnevezésben mindig az elsődleges szín szerepel előtagként.)¹¹

1. ábra

Alapszínek, másodlagos és harmadlagos színek

Forrás: www.muveszhaz.com

A jelen kontextusban alapszíneknek nevezett sárga, vörös és kék nem tévesztendő össze az alapszínnevekkel, amelyek a nyelvhez tartozóan, annak szókészletében léteznek.

Komplementer vagy kiegészítő színeknek nevezzük a színekben egymással szemben elhelyezkedő színeket, ilyenek például a sárga és a lila, a piros és a zöld vagy a narancs és a kék. Így a sárgának a lila, a piros színnek a zöld, a narancssárgának a kék a komplementer színe, és fordítva. Bizonyos színek, például a sárga és a lila egymás mellé helyezéssel élénkíthetjük, míg fehérrel keverve tompíthatjuk egy kép összhatását. Az alap- és kevert színek teljes telítettségűek. A tompított színeket pasztellszíneknek nevezzük.

¹¹ Alapszínek – Bevezetés a színezésbe. 3. 2016. Internet: www.muveszhaz.com (Letöltés: 2020. 03. 15.)

6. A színekről való gondolkodás története

Amikor az emberiség legnagyobb kincséről, a nyelvről beszélünk, gyakran metaforákhoz folyamodunk. Szokás a nyelvet élőlényként jellemezni, és a nyelvek életéről, azaz történetéről, születéséről, virágkoráról, illetve hanyatlásáról és kihalásáról beszélni. Ugyanez elmondható a színekről (és a nyelvben megjelenő színnevekről) is, hiszen a hozzájuk kapcsolódó jelentések és asszociációk történelmi koronként változtak, és napjainkban is változnak.

Ez a jelenség legjobban a zöld szín alapján szemléltethető, amely ősidők óta a fű, a fák és általában a természet és a természetvédelem, de a hétköznapok és a remény színe is. A 18. és a 19. században azonban Franciaországban a halál jelképe, a mérge színe volt. A babona szerint néhány zöld színű jelmezt viselő színész a színpadon lelte halálát, mert jelmeze mérgező anyagot, réz-oxidot tartalmazott. A 19. században tűzvész pusztított el egy színházat, ahol a színészekon kívül a közönség is életét veszítette. A sajnálatos eseményt azzal magyarázták, hogy a főszereplő jelmeze zöld színű volt. Említést érdemel még, hogy Molière (1622–1673) francia drámaíró, rendező és színész halála napján szintén zöld színű öltözetet viselt. Ilyen és hasonló anekdoták szinte kiűzték a színházakból a zöld színt, legalábbis a színészek jelmezét illetően,¹² ugyanakkor ennek a színnek egyéb negatív jelentései is kialakultak: az angoloknál az irigység, a kínaiaknál a féltékenység színe, nálunk és az angoloknál is a betegségek, a mérge, az ördög, a halál és a gonosz rontó erejének kifejezője, de lehet egyszerűen a hétköznapok színe is. Ez megnyilvánul például identitást tükröző szerepében is. A középkorban és a reneszánsz idején, amikor az öltözékek színei viselőik társadalmi státuszát tükrözték, a kereskedők, bankárok és dzsentrik, vagyis inkább az egyszerű emberek színe volt, ellentétben a vörössel, a nemesi viselet színével.¹³ Más kultúrákban a zöldnek a jóra és a rosszra utaló pozitív és negatív jelentése egyaránt kialakult, Kínában például lehet a termékenység szimbóluma, de a megcsalt férjek jelképe is. Nálunk, magyaroknál negatív jelentése a *zöldhalál* és a *haragoszöld* szóösszetételekben mutatkozik meg. Napjainkban valamennyi, a környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységre a zöld jelzőt tartalmazó szavakkal utalunk.

Amikor új termékek jelennek meg a piacon, ismertetésükhöz, reklámozásukhoz és értékesítésükhöz szükség lehet új színekre. A mesterséges színező anyagoknak köszönhetően új színárnyalatok keverhetők ki, és ez lehetővé teszi új színek megjelenését, illetve „születését”, a nyelvben pedig újabb lexikai egységek meghonosodását. Miután bizonyos színek kimennek a divatból, a valóság változását a nyelv változása is követi: a régi és már nem használatos szavak „kihalnak”, folyamatosan feledésbe mennek (pl. *csau szín*, *négerbarna*). Vagyis a történelem folyamán a színek, illetve a szavak jelentése és „élete” is változik.

7. Színnevek a nyelvben

A valóság színeinek a nyelvben a színnevek felelnek meg. Szófajuk tekintetében lehetnek főnevek és melléknevek. A barna lexéma utalhat barna hajú (vagy napbarnított bőrű) férfire vagy nőre (pl. *Minek a szőke énnékem, mikor én a barnát szeretem*), illetve a föld, a gesztenye vagy akár a csokoládé színéhez hasonló színre is. Színnév a vörös a *vörösayag*, a *vörösfenyő*, a *vöröshagyma*, a *vörösiszap*, a *vöröskereszt*, a zöld a *zöldautó*, a *zöldasztal*, a *zöldhatár*, a *zöldhullám*, a *zöldkártya* vagy a fehér a *fehérállomány*, a *fehérarany*, a *fehérasztal*, a *csontfehér*, a *habfehér*, a *hófehér* és a *holdfehér* (nevét a holdköről kapta) szóössz-

¹² CAUSSE 2016.

¹³ SIMIGNÉ 2018.

szetéselekekben vagy a *fehér holló* jelzős szerkezetben. A színnevek úgy jönnek létre, hogy ha a valóságban új színek és új fogalmak jelennek meg, a hétköznapi nyelvhasználatban azoknak az emberek nevet adnak. Ezzel kapcsolatban Földvári Melinda az interneten hozzáférhető színtanában azt emeli ki, hogy mivel a valóságban több millió színárnyalat létezik, és bár a színneveket lehet jelzőkkel módosítani, számukat szóösszetételekkel bővíteni, a színek sokféleségét egyetlen nyelvben sem lehet teljességgel visszaadni. Önálló neve csak az egyes szintartományoknak lehet. Földvári Melinda a színneveket alkalmatlannak tartja arra is, hogy a természettudományokban, a művészetekben és az iparban azonosítsuk velük az árnyalatokat.¹⁴ Feltételezésem szerint nincs egyedül ezzel a gondolattal, ezért szokás számos esetben a különleges színárnyalatokat kódszámokkal jelölni. Megjegyzendő, hogy a nyelvtudományban megkülönböztetünk az egyes szintartományokra vonatkozó színneveket (kék) és a szintartományon belül létező árnyalatokat megnevező árnyalatneveket (enciánkék), a gyakorlatban viszont találkozunk azzal a jelenséggel, hogy egyes szerzők az árnyalatneveket is színneveknek nevezik, és színnevekként tartják számon azokat.

Megjegyzendő azonban, hogy a világ nyelvei abban is eltéréseket mutatnak, hogy szó-készletük hány (egyetlenegy lexémával megnevezhető) alapszínnevet tartalmaz. Példaként említhetjük, hogy bár a szívárvány színei mindenki számára azonos módon adóttak, különösen törzsi társadalomban élő közösségek, például az Ausztráliában, Afrikában vagy egyes távoli szigeteken élő bennszülöttek nyelvének szókészlete mindössze 2, 3 vagy 4 színnevet tartalmaz. Például a zulu nyelvben két színlexéma létezik, az egyik a feketének felel meg, és lefedti az összes sötét, a másik viszont a fehérrel hozható kapcsolatba, és megnevezi az összes világos színt. Amennyiben egy nyelvben igény van újabb színek megnevezésére, ezt a feladatot mindig a feketét és fehéret követő piros fogja megvalósítani. A Fülöp-szigeteki hanunóo indiánok nyelvében pedig a feketén, a fehérén és a vörösön kívül megjelenik a zöld színnév is. A vörös az érett gyümölcsök színe, a zöld a friss növényekre, zöltségfélékre utal abban az esetben is, ha az illető növény nem zöld. Tudnunk kell azt is, hogy vannak közösségek, amelyeknek nincs szükségük a kék vagy a zöld, illetve a piros és a vörös megnevezésére, nyelvi megkülönböztetésére. Természetesen attól függetlenül, hogy egy közösség hány egy lexémából álló színnevet használ, a valóságban náluk is ugyanúgy létezik a sokféle szín, ugyanúgy kék az ég, zöld a fű és aranysárga a Nap. Vagyis a valóságban a természet színei mindenki számára adóttak. Amikor a nyelvhasználók nevet adnak nekik, akkor jönnek létre a színnevek. Ha egy nyelvben mindössze két vagy három alapszínnév van, akkor azok nagyobb szintartományt fednek le, mintha több alapszínnév állna a beszélők rendelkezésére. Az is feltételezhető, hogy ezek a közösségek az egyes színeket vagy azok árnyalatait nem egyetlen szóval, hanem körülírással nevezik meg.

8. A színnevekkel kapcsolatos kutatások

A továbbiakban a primitív társadalmak nyelvhasználatát is példaként említve mutatjuk be a szinterminológia kutatását és annak eredményeit. Színneveken, szinterminosokon nyelvünknek azon szavait értjük, amelyek melléknévként (*kék ég*) vagy főnévként (*az ég kékje, a tojás fehérje vagy sárgája*) tárgyak, dolgok színtulajdonságára utalnak. Kifejezik, hogy valami milyen színű. Színnév a *vörös*, a *sárga*, a *zöld*, a *kék* stb. A színnevek, közülük is az egy lexémával kifejezhető alapszínnevek a természetes nyelvek szókészletének jelentéktelen részét alkotják, mégis rendkívül fontos szerepet töltenek be a nyelvhasználatban. Egy-egy színnév a szívárvány színeinek jelölésén kívül számos más szint és színárnyalatot ne-

¹⁴ SIMIGNÉ FENYŐ 2018.

vezhet meg (*égszínkék, királykék, azúrkék, szaploncai kék* stb.), de szimbolikus jelentést is hordozhat. Jelentése ezáltal is megsokszorozódhat, így képes lehet új fogalmak és jelenségek kifejezésére is.

Magyarországon a 19. század vége és a 20. század eleje óta folytak színnevekkel kapcsolatos kutatások, de a kezdetekben elsősorban a *vörös*, a *piros* és a *rózsaszín* színnevek érdekelték a kutatókat. A *Magyar Nyelvőr* hasábjain 1899-ben jelent meg Csapodi István *Vörös és piros* című írása, majd 1920-ban Gárdonyi József, 1921-ben pedig Kenedy Géza hasonló, *Piros vagy vörös* című tanulmánya a *Magyar Nyelv* hasábjain.¹⁵ Csúri Bálint a *rózsaszínről* 1922-ben és 1923-ban jelentetett meg tanulmányokat. Selényi Pál témája 1948-ban a *piros* és a *veres* volt.¹⁶ Jóllehet Selényinél korábban, 1937-ben a magyar nyelv színneveiről Bartha Katalin is közölt szókincstanulmányt, ami a paletta bővítését, más színnevek iránti érdeklődést is jelentett,¹⁷ nemzetközi viszonylatban azonban a színnevekkel való foglalkozás fontosságára Amerikában az antropológiai nyelvészet képviselői hívták fel a figyelmet a 20. század első felében. A témaválasztást azzal indokolták, hogy a színek világa egyike az emberi tapasztalat számára univerzális területeknek. Bár a szivárvány színei mindenki számára azonosak, feltételezték, hogy a különböző nyelvek beszélői a színeket nem azonos módon és nem azonos számú szinterminussal nevezik meg. Úgy vélték, hogy az egyes nyelvek szókészletében meglévő színnevek száma alapján következtetni lehet egy adott nyelv fejlettségi fokára és a nyelvet beszélő közösség kultúrájára, szokásrendszerére is. Azért, hogy ezt a feltételezést bizonyítsák, az antropológiai nyelvészek – mivel nem bíztak a tolmácsokban – megtanulták a bennszülött kultúrák nyelvét, megismerték az emberek életmódját, majd informátorok bevonásával adatokat gyűjtöttek. Terepmunka során szereztek információt kis létszámú és távoli közösségek, írásbeliséggel nem rendelkező társadalmak kultúrájáról, az emberek szokásairól és nyelvhasználatáról.¹⁸

Hogy közöttük valamilyen módon rendet tudjon teremteni, két amerikai kutató, Brent Berlin antropológus és Paul Kay nyelvész 1969-ben megjelent könyvében olyan kritériumokat fogalmazott meg, amelyek alapján a színeket megnevező lexémák csoportosíthatók.¹⁹ A szerzők megkülönböztetnek alapszínneveket és olyan színneveket, amelyeket nem illet meg az alapszínnevi státusz, mivel az alábbi kritériumok közül valamelyiknek nem felelnek meg. Fontos kritérium, hogy az alapszínnevek a nyelvben a legegyszerűbben kifejezhetőek legyenek, egy morfémből álljanak, szint és ne színárnyalatot jelöljenek, a beszélők körében ismertek legyenek, a valóságnak ne egy szűk területére vonatkozzanak, és ne legyenek újonnan átvett kölcsönszavak. Berlin és Kay kutatásai azt igazolták, hogy a világ nyelveiben létezik egy univerzális hierarchia, melynek értelmében minden nyelvben lennie kell legalább két és legfeljebb tizenegy alapszínnevnél, amelyek száma alapján következtetni lehet az adott nyelv fejlettségi fokára. Az alapszínnevek megjelenése minden nyelv esetében egy meghatározott evolúciós sorrendet követ. Ha egy nyelvben mindössze két alapszínneve létezik, akkor az minden esetben a fehér és a fekete. Ezek megléte alapján jelenhet meg az adott nyelvben a piros és/vagy a vörös, majd a kék, a zöld és a sárga színnév. Ezek megléte teszi lehetővé a barna, a lila és a szürke alapszínnevek megjelenését. Az angolban alapszínneve a pink és az orange, míg magyar megfelelői, a rózsaszín és a narancssárga szóösszetételek, ezért nem felelnek meg a Berlin és Kay által meghatáro-

¹⁵ CSAPODI 1899; GÁRDONYI 1920; KENEDY 1921.

¹⁶ CSÚRI 1922; SELÉNYI 1948.

¹⁷ *Magyar alapszínnevek*. Internet: szinkommunikacio.hu (Letöltés: 2020. 03. 29.)

¹⁸ SIMIGNÉ FENYŐ 2003, 93–123.

¹⁹ BERLIN–KAY 1969.

zott kritériumoknak. A piros, a vörös, a rózsaszín és a narancs vagy narancssárga alapszínnevi státuszára vonatkozóan nincs egységes állásfoglalás a nyelvészek körében. Ki kell még emelni, hogy a fentebb felsorolt alapszínnevekből mint tőszókból *-(E)s* képző hozzáadásával újabb, szintulajdonságot kifejező, az alapszínnevhez hasonló árnyalatot jelölő melléknevek (pl. *kékes, zöldes*), majd azokból határozószók (*kékesen, zöldesen*) és szóösszetételek (*kékeszöld*), továbbá az alapszóból színárnyalatra utaló árnyalatnevek (*búzavirágkék, üvegzöld*) képezhetők. Utóbbiakra vonatkozóan a szakirodalomban az *asszociatív színnevek* elnevezés használatos. A felsorolt lehetőségekkel az alapszínnevek jelentése megsokszorozható, szókészletünk bővíthető.

9. Összegzés

Színes környezetben élünk, amely számunkra az életet jelenti. A színek a valóságban léteznek, és elsősorban tárgyak, dolgok és jelenségek szintulajdonságát jelölik. Mint ahogy a szavaknak, a színeknek is van jelentésük. Gondolatokat, érzelmeket és érzéseket egyaránt kifejezhetnek. Például a piros vagy vörös évezredek óta a vér és a tűz színe, de utalhat veszélyforrásra, erotikára, megemelheti a vérnyomást, és figyelemkeltő szerepe lehet az öltözködés és a kozmetika területén. Ezen kívül a színekhez kapcsolódhat asszociációkon alapuló, szimbolikus jelentés is, amely a különböző kultúrákban más és más lehet. A színek felvidítanak, szebbé teszik környezetünket, és változatosságot, tulajdonképpen szint visznek az életünkbe. Erőt és energiát sugároznak. Amikor nevet adunk nekik, amikor beszélünk róluk, akkor viszont már a színnevek területére lépünk. Mint ahogy a szavaknak, a színek megjelenésének és a hozzájuk kapcsolódó képzeteknek is történetük van, és ez a színnevek jelentésében is kifejezésre jut.

Szókészletünk azon elemeit, amelyek színekre utalnak, színneveknek nevezzük. A színek a valóságot teszik változatossá, nyelvünket és nyelvhasználatunkat pedig a színnevek. Utalhatnak tárgyakra, azok tulajdonságára, valamint személyekhez és tárgyakhoz köthető cselekvésformákra is. (Pl. valaki *fehérben*, azaz *fehér ruhában* jár; a tojás *fehérje*; *fehérség*; *fehér karácsony*; *fehér, mint az alabástrom*; *fehéredik*, *fehérít*, *fehérlik* stb.). Az alapszínekkel kapcsolatban is azt kell szem előtt tartani, hogy azok a színekhez hasonlóan a valóság részei, míg az alapszínnevek a nyelv alkotóelemei. Az alapszínnev fogalmát két amerikai kutató, Berlin és Kay dolgozta ki, és az általuk megfogalmazott kritériumok kiindulási alapot teremtettek további rendszerezések és további kutatások számára. Mint ahogy a nyelvtudományban, a színek tudományában is megvannak a maga elméleti és gyakorlati területei. A színek mibenlétével és azok létrejöttével elsősorban a természettudósok foglalkoznak. Azzal pedig, hogy a gyakorlatban hogyan lehet hasznosítani a színek nyújtotta lehetőségeket, például azok hangulatunkra gyakorolt kedvező vagy közérzetünket javító hatását, bárki foglalkozhat, akit érdekel a színek csodálatos világa.

Jelen tanulmány arra tett kísérletet, hogy alapvető ismereteket nyújtson a valóság sokféleségét és változatosságát biztosító, mondhatni, varázserővel rendelkező színekről, a legfontosabb színelméletekről, továbbá a nyelv szókészletében megjelenő színnevekről és azok jelentéséről. Ezt a színes témát ajánlom Dékán Asszonynak születésnapja alkalmából. Kívánom, hogy a tanulmányban leírtak jelentsenek örömteli pillanatokat, adjanak erőt, energiát, tudományos tevékenységéhez újabb ötleteket és újabb sikereket.

Bibliográfia

BERLIN–KAY 1969

Bernt BERLIN–Paul KAY: *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley, University of California Press, 1969.

CAUSSE 2016

Jean-Gabriel CAUSSE: *A színek hatalma*. Budapest, Partvonal, 2016.

CSAPODI 1899

CSAPODI István. Vörös és piros. *Magyar Nyelvőr* 28. 1899, 201–204.

CSÚRI 1922

CSÚRI Bálint: Rózsaszín, rózsaszínű. *Magyar Nyelv* 18/7–8. 1922, 169–170.

GÁRDONYI 1920

GÁRDONYI József: Piros vagy vörös. *Magyar Nyelv* 16. 1920, 84–87.

HUFF 2012

HUFF Endre Béla: Az újkori színelmélet két paradigmája. *Ponticulus Hungaricus* 16/2. 2012. Internet: members.iif.hu (Letöltés: 2019. 06. 16.)

ITTEN 1997

Johannes ITTEN: *A színek művészete*. Budapest, Göncöl Kiadó, 1997, 10.

KENEDY 1921

KENEDY Géza: Piros vagy vörös. *Magyar Nyelv* 17. 1921, 33–34.

SELÉNYI 1948

SELÉNYI Pál: Piros és veres. *Magyar Nyelvőr* 72. 1948, 12–14.

SZELÉNYI 2012

SZELÉNYI Pál: *Színek. A fény tettei és szenvedései – Goethe színtana a mindennapokban*. Veszprém–Budapest, Magyar Képek Kiadó, 2012, 16–19.

SIMIGNÉ FENYŐ 2003

SIMIGNÉ FENYŐ Sarolta: *Bevezetés az alkalmazott nyelvészetbe*. Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, 2003.

SIMIGNÉ FENYŐ 2018

SIMIGNÉ FENYŐ Sarolta: *Életünk és a színek*. Magánkiadás. 2018.

SZÉKELY 2018

A színek és a színnevek világa. Szerk. SZÉKELY Gábor. Budapest, TINTA Könyvkiadó, 2018.